

ISTRAŽIVANJE ZA POTREBE ODRŽIVOG RAZVOJA TURIZMA

Vukasović, Ante

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split / Sveučilište u Splitu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:228:895549>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-01**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University Department of Professional Studies](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
SVEUČILIŠNI ODJEL ZA STRUČNE STUDIJE

Preddiplomski stručni studij Trgovinsko poslovanje

ANTE VUKASOVIĆ

Z A V R Š N I R A D

**ISTRAŽIVANJE ZA POTREBE RAZVOJA ODRŽIVOG
TURIZMA**

Split, rujan 2021.g.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
SVEUČILIŠNI ODJEL ZA STRUČNE STUDIJE

Preddiplomski stručni studij Trgovinsko poslovanje

Predmet: Istraživanje tržišta

Z A V R Š N I R A D

Kandidat: Ante Vukasović

Naslov rada: Istraživanje za potrebe razvoja održivog turizma

Mentor: Dr.sc. Danijela Perkušić Malkoč

Split, rujan 2021.

ISTRAŽIVANJE ZA POTREBE RAZVOJA ODRŽIVOG TURIZMA

SADRŽAJ

SAŽETAK	I
SUMMARY	II
1. UVOD	1
1.1. Predmet i cilj rada	1
1.2. Struktura rada	1
1.3. Metode istraživanja	2
2. TURIZAM I TURISTIČKA DJELATNOST	3
2.1. Definiranje turizma i turističke djelatnosti	3
2.2. Značaj turizma	4
2.3. Istraživanje turističkog tržišta	5
3. ODRŽIVI RAZVOJ I TURIZAM	9
3.1. Održivi razvoj	9
3.1.1. Definiranje održivog razvoja	9
3.1.2. Principi održivog razvoja	11
3.2. Indikatori razvoja održivog turizma	12
3.2.1. Ekonomski razvoj i linearna ekonomija	12
3.2.2. Prenapučenost	14
3.2.3. Potreba za zaštitom prirode	15
3.3. Razvoj održivog turizma	15
3.3.1. Definiranje održivog turizma	15
3.3.2. Načela i značajke održivog turizma	16
3.3.3. Načela održivog razvoja u turističkim poduzećima	17
3.3.4. Ciljevi stvaranja strategije održivog turizma	18
4. ISTRAŽIVANJE U SVRHU RAZVOJA ODRŽIVOG TURIZMA	21
4.1. Poslovni slučajevi eko hotela u Hrvatskoj i svijetu	21
4.2. Istraživanje primjene održivog turizma u Republici Hrvatskoj na temelju dostupnih sekundarnih izvora	23
4.3. Istraživanje učinaka održivog turizma	27
4.3.1. Ekonomski utjecaj	27
4.3.2. Utjecaj na okoliš	28
4.3.3. Društveno-kulturni utjecaj	29
5. ZAKLJUČAK	30

LITERATURA.....	31
POPIS SLIKA.....	33
POPIS TABLICA.....	34

Istraživanje za potrebe razvoja održivog turizma

SAŽETAK

Održivi razvoj danas predstavlja jedan od temeljnih aspekata poslovanja. Problematika s potrošljivim materijalima i dobrima nastoji se riješiti zamjenom linearne ekonomije cirkularnom. Na taj način cjelokupan razvoj gospodarstva usmjerava se prema održivom razvoju. Održivi razvoj kao koncept podrazumijeva ekonomski, socijalni i ekološki aspekt razvoja usmjeren prema očuvanju okoliša. Protokom vremena sve je jača svijest ljudi o problematici zagađenja okoliša, prenapučenosti, uništenju resursa pa stoga sve veći broj ljudi preferira proizvode i usluge koje su održive, te koje promoviraju obnovljive resurse. Cilj ovog rada bio je istražiti potrebu za razvojem održivog turizma. Potražnja za održivim turizmom je u porastu pa samim time u porastu je ujedno i potražnja za eko hotelima kao jednim od primjena održivog turizma. Prema istraživanju turisti su spremni platiti veću cijenu smještaja ukoliko hotel posjeduje eko certifikat što upućuje na povećanje svijesti krajnjeg potrošača o važnosti održivosti. Očekuje se kako će trend održivog turizma i dalje nastaviti rasti.

Ključne riječi: održivi turizam, eko hotel, istraživanje tržišta

Research for the development of sustainable tourism

SUMMARY

Sustainable development is a fundamental aspect of business today. The problem with consumables and goods is sought to be solved by replacing the linear economy with a circular one. In this way, the entire development of the economy is directed towards sustainable development. Sustainable development as a concept implies the economic, social and environmental aspect of development aimed at preserving the environment. Over time, people's awareness of the problems of environmental pollution, overcrowding, destruction of resources is growing, so more and more people prefers products and services that are sustainable and that promote renewable resources. The aim of this paper was to explore the needs for the development of sustainable tourism. The demand for sustainable tourism is growing and therefore the demand for eco-hotels is also growing as one of the examples of sustainable tourism. According to the research, tourists are willing to pay higher price of accommodation if the hotel has an eco-certificate, which means increasing the awareness of the end consumer about the importance of sustainability. The trend of sustainable tourism is expected to continue to grow.

Keywords: sustainable tourism, eco hotel, market research

1. UVOD

1.1. Predmet i cilj rada

Turizam predstavlja djelatnost koja je jedna od najbrže rastućih u svijetu. Turistička ponuda kao takva stoga se temelji prije svega na prostoru kao ujedno i njegovim primarnim geofizičkim svojstvima. Iz tog razloga izrazito je bitno na kvalitetan i racionalan način odnositi se prema navedenom. Ova stavka ima posebnu važnost u današnjem okruženju kada se zaštititi prirode, odnosno ekologiji pridaje sve veći značaj s obzirom da je njezina ugroženost velika. Isto tako na turističkim područjima javlja se posebna opasnost od narušavanja okoliša radi profilerskog turizma. Iz tog razloga današnji turizam bi se trebao temeljiti na održivom razvoju, kao ujedno i sva ostala gospodarska dobra. Riječ je konceptu koji se smatra jednim od najraširenijih modernih koncepata. Temeljna spoznaja je uvidjeti važnost potrebe za održivošću. Turizam kao jedan globalno poželjan faktor tako bi trebao ostvariti pozitivnu vezu s održivim turizmom. Iz toga nastaje koncept održivog turizma. Riječ je o turizmu koji u potpunosti sagledava sve trenutačne, ali isto tako i buduće gospodarske, kao ujedno i društvene te okolišne učinke. Radi se o turizmu koji se brine o svim potrebama turista, sektora, same destinacije i ono najvažnije okoliša. Temeljni cilj rada je prikazati značaj održivog turizma zbog današnjih ekoloških i ekonomskih aspekta. Cilj je uvidjeti važnost istraživanja za potrebe razvoja održivog turizma kao koncepta koji se temelji na cirkularnoj, a ne na linearnoj ekonomiji.

1.2. Struktura rada

Rad se sastoji od pet poglavlja. U uvodnom dijelu rada prikazani su predmet i cilj rada, struktura rada i metode istraživanja koje su korištene u radu. Drugo poglavlje „Turizam i turistička djelatnost“ prikazuje definiranje pojma turizma i turističke djelatnosti, značaj turizma i istraživanje turističkog tržišta. Treće poglavlje „Održivi razvoj i turizam“ prikazuje održivi razvoj i održivi turizam. Konkretno prikazuje se definiranje održivog razvoja, principi održivog razvoja, indikatori održivog razvoja i perspektive i rješenja za održivi razvoj. Ujedno se u poglavlju prikazuje definiranje održivog turizma, načela i značajke održivog turizma, instrumenti održivog turizma i ciljevi održivog turizma. Četvrto poglavlje „Istraživanje u svrhu razvoja održivog turizma“ prikazuje razvoj održivog turizma u svijetu i razvoj održivog turizma u Republici Hrvatskoj, te se postavlja istraživanje na uočavanje učinaka održivog turizma.

Na kraju rada se nalazi zaključak u kojem su izvedeni svi zaključci doneseni u radu.

1.3. Metode istraživanja

Prilikom izrade rada provedeno je istraživanje na temelju sekundarnih izvora. Riječ je o postojećoj literaturi koja je kao takva uključuju različite znanstvene radove, brojna istraživanja, ali ujedno i rezultate navedenih istraživanja koja su provedena od strane stručnjaka na području Republike Hrvatske i svijeta. Induktivna metoda je metoda na temelju koje je iz pojedinačnih činjenica i spoznaja iz literature, ali ujedno i vlastitog iskustva usmjerenost postavljena prema formaciji novih zaključaka. Korištena metoda jest deduktivna na temelju koje se izvršilo objašnjenje činjenica i ukazivanje na nove. Deduktivna metoda je ujedno metoda koja služi za predviđanje različitih budućih događaja. Tu je ujedno i metoda analize putem koje se na temelju prikupljenih podataka omogućilo uočavanje, otkrivanje te izučavanje znanstvene istine kako bi došlo do formiranja relevantnih zaključaka na temelju rada. Isto tako metodom sinteze omogućeno je povezivanje podataka u sistematizirane cjeline na temelju kojih su izgrađeni budući zaključci. Tu su ujedno zapažanje i opisivanje različitih fenomena provedenih na temelju deskripcije koja je uključivala analizu postojeće literature, postojećih propisa i dokumentacije.

2. TURIZAM I TURISTIČKA DJELATNOST

Turistička ponuda Republike Hrvatske ponuda je koja se sagledava u odnosu na svjetsku turističku ponudu. Ovdje se ističe kako osim prirodnih ljepota, turističku ponudu je potrebno obogatiti brojnim sadržajima kako bi se usmjerenost postavila na odgovor na tržišna pitanja. U nastavku rada vrši se definiranje turizma i turističke djelatnosti, značaj turizma i istraživanje turističkog tržišta.

2.1. Definiranje turizma i turističke djelatnosti

Turizam u današnjim okvirima na stalan način bilježi ekspanziju. Njegovo širenje stoga je uzrokovano konstantnim načinom mijenjanja i razvoja turističkih potreba. Isto tako dolazi i do razvoja ponude koja se kao takva prilagođava novim zahtjevima putnika na tržištu. Turizam je moguće definirati kao društveno ekonomsku pojavu. Turizam je stoga zasnovan na temelju određenih potreba ljudi koje se odnose na povremenu promjenu prebivališta uslijed rada, odmora, odnosno zabave ili ostvarenja nekih drugih mogućnosti. Temeljna komponenta koja se nastoji ostvariti je zadovoljenje turističkih potreba.¹

Turističke destinacije kao ujedno i njihov menadžment usmjereni su prema ulaganjima konstantnih sredstava unutar inovacija i ostvarenje prilagodbe turističke ponude svjetskog turističkog tržišta. Na ovaj način turistima se omogućuje pružanje što je bolje turističke ponude. Iz svega što je navedeno slijedi kako je turizam kao djelatnost zadnjih nekoliko godina prolazio kroz velik razvojni put i promjene od pojavnog, funkcionalnog, kvalitativnog, ali isto tako i kvantitativnog oblika. Nadalje je moguće uočiti kako turizam više ne označava isključivo odsjedanje unutar hotela, turizam je prije svega nešto više od toga. Turizam podrazumijeva pružanje usluge koja mora biti na vrhunskom nivou te koja na taj način treba konkurirati svjetskoj hotelskoj industriji.²

Turizam se vrlo uspješno razvijao sve do današnjih dana. Može se reći kako je upravo Republika hrvatska jedna od najvažnijih turističkih odredišta. Riječ je o zemlji koja svoje turiste privlači na temelju različitih odlika.

¹ Družić, I. (2003) Hrvatski gospodarski razvoj. Zagreb: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 56

² Rudan, E. (2012) Razvojne perspektive kreativnog turizma Hrvatske. Ekonomska misao i praksa, 2, str. 713

Ono prvo što je potrebno navesti svakako je prirodno bogatstvo prostora, ali ujedno tu je i kulturno-povijesna baština, raznovrsnost turističke ponude i ostalo. Republika Hrvatska poglavito je prepoznata na temelju svog ljetnog turizma. Ponajviše se ističe primjerice kulturni, sportski, nautički i drugi oblici turizma.³

Turizam se može promatrati kao najmasovnija, iznimno dinamična i vrlo složena društveno-ekonomska pojava. Turizam predstavlja vrlo složen gospodarski sustav koji podrazumijeva različite gospodarske grane i djelatnosti iz različitih sektora. Turizam je moguće tako promatrati kao jedan multidisciplinarni pojam, tj. kao fenomen koji je specifičan i koji uključuje interakcije koje uključuje gospodarske, socijalne kao i kulturne čimbenike. Oni tako na dugoročan način usmjeravaju se na povezivanje privatnih interesa s interesima javnih institucija. Isto tako ovdje se naglašava i jednak doprinos za dobrobit ljudi.

2.2. Značaj turizma

Temeljni cilj turizma i cjelokupne turističke ponude usmjeren je prema pokušaju da turist bude zadovoljan. Isto tako kvaliteta mora biti na iznimnom nivou, ona mora ispunjavati sve kriterije kako bi mogla izazvati pozitivnu reakciju samog posjetitelja. Turisti nastoje ostvariti pozitivne dojmove i da se ostvari reakcija na kompletan turistički sadržaj.⁴ Značaj turizma poglavito je velik kada je u pitanju zemlja kao što je Republika Hrvatska koja većinu svog gospodarstva temeljni upravo na turističkom sektoru. Upravo iz tog razloga takve zemlje su primarno usmjerene na razvoj što bolje turističke sezone. Kako bi se navedena stavka ostvarila primjenjuju se različiti oblici istraživanja tržišta kako bi se uspješno moglo odgovoriti na tržišne zahtjeve. U nastavku rada prikazuje se definiranje i važnost provođenja istraživanja turističkog tržišta.

³ Rudan, E. (2012) op. cit., str. 715

⁴ Pirjevec, B. (2008) *Turizam – jučer, danas,....* Karlovac: Veleučilište u Karlovcu, str. 20-25

2.3. Istraživanje turističkog tržišta

Turističko tržište odnosi se na turističku ponudu i na turističku potražnju. Naglašava se kako je turistička ponuda kao takva u velikoj ovisnosti od samog interesa turističke potražnje, i to neovisno na uzroke.

To bi značilo da ukoliko nema dovoljno pažnje, odnosno interesa koji dolazi od strane kupaca, tj. turista, tada isto tako nije moguće niti očekivati da će se neki cilj ostvariti, tj. da će doći do ostvarenja bilo kakve dobiti. Kako bi sama turistička ponuda na uspješan način mogla biti zadovoljena potrebno je usmjeriti se prema ostvarenje određenih kriterija. Ti isti kriteriji su formirani na način da formuliraju izrazito kvalitetnu turističku ponudu. Radi se zapravo o atraktivnosti cjelokupnog prostora, osiguravanju prometne dostupnosti, promocije i ostalo.

Ujedno i poslovanje turističkog poduzeća je poslovanje koje je u ovisnosti od same potražnje za određene proizvode, tj. za određene usluge. Iz navedenog razloga izrazito je važno da se na pravilan način provede istraživanje tržišta kao jednog dijela marketinga. Na ovaj način usluge i proizvodi se plasiraju znatno bolje na tržište. Ponuda koja se nudi je ponuda koja je kao takva koncipirana na temelju želja samih turista, tj. moraju se slušati njihove potrebe, odnosno njihove želje. Isto tako nije moguće izraditi nikakvu kvalitetnu ponudu ukoliko nije došlo do prethodnog istraživanja tržišta. Svako pravovaljano istraživanje je tip istraživanja koje će u konačnici donijeti i nešto kvalitetnije rezultate. Ovdje se radi o rezultatima na kojima može biti utemeljena ponuda. Upravo će ona u određenom trenutku zapravo donijeti i određen profit. Svi žele ostvariti upravo profit, no on ne može nikako biti ostvaren ukoliko ne dođe do određenih ulaganja kao i potencijalne želje za napredovanjem.

Jasno je kako će svaki pojedini individualac odabrati onu destinaciju i onaj turistički objekt koji ima daleko više toga za ponuditi. Upravo iz navedenih razloga turistički se objekti moraju potruditi da turisti kao gostu pruže nešto više, tj. da budu bolji od konkurencije kako bi isti u konačnici odabrao upravo njih.

Istraživanje turističkog tržišta u turizmu zapravo obuhvaća cjelokupan splet standardiziranih postupaka kao ujedno i metoda koje su kao takve utemeljene prema znanstvenim standardima. Temeljni cilj istih usmjeren je prema prikupljanju, osiguranju sortiranja, tumačenja, a potom i analize prikupljenih podataka. Temeljni cilj koji se nastoji ostvariti jest ekstrakcija relevantnih informacija. Na temelju navedenih informacija potom je moguće u budućnosti donositi poslovne odluke kako na operativnoj, tako ujedno i na strateškoj i taktičkoj razini u okviru

turističkog poslovanja. Istraživanje tržišta stoga predstavlja sastavnicu, ali ujedno i početnu fazu koja se odnosi na marketinški proces turističkog poslovanja. Sve spoznaje koje su dobivene na temelju provedenih istraživanja na području turizma se potom materijaliziraju putem strukturiranja prilagođenih ponuda.

Prilagođena ponuda je ponuda koja omogućuje zadovoljenje svih turističkih potreba i motiva. U navedenom smislu istraživanje tržišta na području turizma provodi se na temelju korištenja kompleksne metodologije na način da dolazi do osiguravanja spoznaje o globalnom turističkom tržištu kao ujedno i o zakonitostima koji unutar njega vrijede.

Istraživanje turističkog tržišta na taj način predstavlja pretpostavku koja je usmjerena prema razumijevanju današnjeg suvremenog turizma i donošenja svih onih odluka koje su potrebne za poslovanje. Na taj način moguće je promatrati vrlo velik broj varijabli koje su kao takve korisne za istraživanje na globalnom turističkom tržištu.⁵ Istraživanje turističkog tržišta stoga obuhvaća kontinuirani tijek sustavnog istraživanja i analize informacija radi ponude rješenja i identifikacije tržišnog problema.

Temeljni cilj istraživanje turističkog tržišta usmjeren je prema potrazi pružanja odgovora na pitanje kakva će potražnja biti, a ne na pitanje kakva je trenutno ili pak kakva je bila. Marketinški pristup u pogledu istraživanja tržišta i ujedno turista smatra se neophodnim za provođenje planiranja različitih aktivnosti na samome tržištu. Ujedno na ovaj način se objedinjuju koristi rezultata provedenih ispitivanja. Ponuda koja se postavlja je ponuda koja mora biti koncipirana prije svega prema željama turista. Potrebno je stoga oslušivati sve potrebe i želje istih. Isto tako nije moguće izraditi kvalitetu ponudu ukoliko prije toga nije provedeno istraživanje tržišta. Samo i isključivo pravovaljano istraživanje može donijeti i kvalitetne rezultate, tj. rezultate na kojima se dalje može utemeljiti ponuda koja će unutar određenog vremenskog perioda donijeti i profit.⁶

U današnje vrijeme poduzeća, u konkretnom primjeru turistička poduzeća, imaju mogućnost da djeluju na nekoliko različitih načina. Može se tada pojaviti i dilema na koji način djelovati, kako se tržišno orijentirati i pozicionirati. Iz svih ovih razloga usmjerava se prema istraživanju tržišta.⁷ Istraživanje tržišta predstavlja funkciju marketinga koja nastoji osigurati sve potrebne informacije kako bi se donijele poslovne odluke. Riječ je o sustavnom radu koji je utemeljen

⁵ Rocco, F. (2000) *Marketinško upravljanje*. Zagreb: Školska knjiga, str. 35

⁶ Senečić, J. (1998) *Promocija u turizmu*. Zagreb: Mikrorad d.o.o, str. 17

⁷ Marušić, M., Prebežac, D. (2004) *Istraživanje turističkih tržišta*, Zagreb: Adeco, str. 60

na znanstvenim metodama koje uključuju procese prikupljanja, registriranja i analiziranja činjenica. Istraživanje tržišta podrazumijeva standardizirani postupak.

Istraživanje znači da čak i neformalne informacije koje se smatraju nekorisnima mogu imati korist. Standardizirani postupak u ovom slučaju uključuje proces prikupljanja podataka na jedinstven i jednak način od jedinica istraživanja putem instrumenta. Kao primjer može se navesti prikupljanje podataka u hotelu gdje se na prikupljanju podaci o gostima. Oni se prikupljaju na temelju vrlo jednostavnih formulara, pitanja i promatranja značajki ponašanja. Istraživanje tržišta tako služi za kreaciju poslovnih odluka koje redovno imaju dugoročne posljedice.

Ovdje se u obzir treba uzeti i kako nema metode poslovnog odlučivanja koja će 100% osigurati uspjeh na nekom tržištu. Istraživanje tržišta stoga svodi rizik poslovanja u neke razumne granice. Radi se konkretno o znanstvenoj metodi koja se koristi za primjenu različitih sustavnih postupaka putem kojih se analiziraju empirijska saznanja. Temeljni cilj koji se nastoji ostvariti je potvrđivanje ili pak odbacivanje svih dotadašnjih uvjerenja.

Temeljna svrha provođenja istraživanja tržišta je osiguravanje dobivanja informacija. Na temelju njih moguće je odlučiti o poslovanju nekog poduzeća. Informacije se ovdje dobivaju na temelju prikupljenih, a potom i analiziranih podataka. Proces istraživanja stoga se sastoji od nekoliko faza, a one uključuju:⁸

- Definiranje problema i cilja,
- Definiranje izvora podataka i vrste istraživanja koje će se provesti
- Definiranje metoda za prikupljanje podataka,
- Određivanje uzroka i prikupljanje podataka,
- Analiza podataka,
- Interpretiranje rezultata,
- Sastavljanje izvještaja.

Jedna od temeljnih faza upravo uključuje metode. Ovdje će se prikazati tri metode, a radi se o metodi promatranja, metodi ispitivanja i eksperimentalnoj metodi. Prva je metoda promatranja,

⁸ Marušić, M., Prebežac, D. (2004) op. cit., str. 65

a radi se o jednoj od vrlo čestih metoda koja se primjenjuje od strane poduzeća. Istraživač promatra turiste, tj. hotelske goste te bilježi njihovo ponašanje kao i njihove reakcije.

Druga je metoda ispitivanja. Ona se primjenjuje na turističkom tržištu i na hotelskom objektu. Kod navedene metode istraživači su ti koji postavljaju pitanja turistima kako bi uspješno ostvarili ciljeve istraživanja. Metoda eksperimenta je metoda koja se najviše primjenjuje. Radi se o postupku na temelju kojeg se nastoji izazvati pojava, odnosno reakcija unutar nadziranih uvjeta kako bi došlo do promatranja i mjerenja.⁹

⁹ Senečić, J. (1997) Istraživanje turističkih tržišta, Zagreb: Mikrorad, str. 43

3. ODRŽIVI RAZVOJ I TURIZAM

U nastavku rada naglasak je stavljen na održivi razvoj, odnosno na održivi turizam. Unutar ovog poglavlja definirat će se što je konkretno održivi razvoj, koje su njegove temeljne komponente i na koji način održivi razvoj djeluje na turističku djelatnost.

3.1. Održivi razvoj

U ovom poglavlju dana je definicija održivog razvoja, njegovih komponenti i značaja za cjelokupnu ekonomiju i gospodarstvo.

3.1.1. Definiranje održivog razvoja

Dva temeljna elementa koncepta održivog razvoja, tj. razvoj i održivost, prethodila su stvaranju samog koncepta. Prema Sharpley razvoj i održivost mogli bi biti u suprotnosti, gdje oboje mogu imati moguće kontraproductivne učinke¹⁰, dok bi neoklasični ekonomisti naglasili da nema kontradikcije između održivosti i razvoja. Sachs također sugerira kako bez održivosti nema razvoja, a vrijedi i suprotno. Pojam razvoja je vezan za prošli zapadni koncept imperijalizma i kolonijalizma, i u tom razdoblju to je podrazumijevalo razvoj infrastrukture, političku moć i ekonomsku politiku, koja je služila imperijalistima kao izvrsno sredstvo za marginalizaciju i umanjivanje moći određene zemlje. Određeni autori povezuju značenje razvoja ekonomskom razvitku i pojmu „nerazvijena područja“ (kasnije nazvana „zemlje trećeg svijeta “), koju je američki predsjednik Harry Truman uveo sredinom 20. stoljeća, označavajući područja sa znatno nižim životnim standardom od razvijenih područja.¹¹

¹⁰ Sharpley, R. (2000) Tourism and Sustainable Development: Exploring the Theoretical Divide. *Journal of Sustainable Tourism*, 8(1), str. 1-19

¹¹ Sachs, W. (2010) Environment. In W. Sachs (Ed.), *The Development Dictionary: A guide to knowledge as power* (2nd ed.) (str. 24-37). London, New York: Zed Books.

Klasične teorije razvoja razmatraju razvoj u okviru ekonomskog rasta i razvoja. Prema tim teorijama, razvoj je sinonim za gospodarski rast koji mora proći svaka država u određenoj fazi, vođen transformacijom tradicionalne poljoprivrede u modernu industrijaliziranu proizvodnju različitih proizvoda i usluga, tj. prelazak s tradicionalnog društva do faze zrelosti i velike potrošnje.

Te teorije razmatraju razvoj zemlje kao zemlje ograničene lošom raspodjelom resursa koji nastaju kao rezultat čvrste ruke vlade i korupcije, neučinkovite i nedovoljne ekonomske inicijative, ali i političku, institucionalnu i ekonomsku štednju, pri čemu su u ovisnosti i dominaciji razvijenih bogatih država.¹² Prema nekoliko neoliberalnih i suvremenih teorija razvoja uspostavljenih tijekom proteklih 60 godina i suvremeno razumijevanje, razvoj je proces čiji je cilj poboljšanje kvalitete života i povećanje samodostatnih kapaciteta ekonomija koje su tehnički složenije i ovise o globalnoj integraciji. Temeljna svrha ovog procesa je stvaranje poticajnog okruženja u kojem će ljudi uživati i imati dug, zdrav i kreativan život.¹³

Romerova nova ili endogena teorija rasta sugerira da je gospodarski rast rezultat unutarnjeg stanja ili korporacijskog sustava, a presudnu ulogu u gospodarskom rastu imaju znanje i ideje. Model endogene teorije rasta sastoji se od četiri osnovna čimbenika:¹⁴

- 1) kapital mjereno u jedinicama potrošačke robe,
- 2) rad koji uključuje pojedinačne vještine,
- 3) ljudski kapital koji obuhvaća obrazovanje, učenje, razvoj i individualno osposobljavanje, i
- 4) tehnološki razvoj.

U skladu s ovim modelom, ako zemlje žele potaknuti gospodarski rast, moraju poticati ulaganje u istraživanje i razvoj i akumulaciju ljudskog kapitala, s obzirom na to da je odgovarajuća razina državnog kapitala ključ gospodarskog rasta.

U literaturi su različite taksonomije značenja pojma razvoj pronađene, a najčešće se ističu sljedeća značenja:

- 1) razvoj kao strukturna transformacija,

¹² Todaro, M.P. & Smith, S.C. (2003) *Economic Development* (8th ed.). Harlow: Pearson Education limited.

¹³ Willis, K. (2005) *Theories and Practices of Development*. London, New York: Routledge, str. 27

¹⁴ Ibidem, str. 28

- 2) ljudski razvoj,
- 3) razvoj demokracije i upravljanja i
- 4) razvoj kao održivost okoliša.

Lele razvoj opisuje kao „proces ciljanih promjena, koji uključuje ciljeve i resurse za postizanje tih ciljeva“.¹⁵ Prema Thomasu, razvoj uključuje pozitivne promjene kroz koje je društvo doživjelo povijest, i još uvijek iskustva, dok Sharpleyev razvoj ocrtava kao planove, politike, programi i aktivnosti koje poduzimaju određene institucije, vlade i druge vladine i nevladine organizacije.¹⁶ Sukladno tome, najpriznatiji pokazatelj razvoja je Indeks humanog razvoja (HDI) koji integrira različite kategorije socio-kulturnih, ekonomskih i ekoloških i političkih područja. Izraz održivost doslovno znači „sposobnost održavanja nekog entiteta, ishoda ili proces tijekom vremena i provođenje aktivnosti koje ne iscrpljuju resurse o kojima taj kapacitet ovisi. Budući da je ovo općenito razumijevanje održivosti, ovo se značenje može staviti analogno svim ljudskim aktivnostima i poslovnim procesima.“¹⁷

Prema tome, prema općoj definiciji, svaka se aktivnost može izvoditi u volumenu i varijacijama, a da ne dovodi do samouništenja, ali dopuštajući dugotrajno ponavljanje i obnavljanje. Međutim, Shiva (2010: 240) navodi da je opće razumijevanje održivosti opasno jer ne poštuje ograničenja okoliša i potrebu za prilagodbom ljudskih aktivnosti na održivost prirodnih sustava. Prirodni sustavi omogućuju ljudima život i podršku ishodima ljudskih aktivnosti, stoga se održivost teško može uzeti u obzir bez ekološkog aspekta. Prema tome, ekološka održivost postala je temeljni okvir za razmatranje socio-kulturne i ekonomske održivosti, ali i predmet rasprave u konceptu održivog razvoja.

3.1.2. Principi održivog razvoja

Unatoč općeprihvaćenom shvaćanju održivog razvoja, i dalje postoji nedostatak konsenzusa o stvarnom značenju ovog izraza. Za različite ljude to znači različite stvari i može se primijeniti

¹⁵ Lele, S.M. (1991) Sustainable development: A *Critical Review*. *World Development*, 19(6), str. 609

¹⁶ Sharpley, R. (2000) Tourism and Sustainable Development: Exploring the Theoretical Divide. *Journal of Sustainable Tourism*, 8(1), str. 20

¹⁷ Jenkins, W. (2009) *Berkshire encyclopaedia of sustainability: the spirit of sustainability*, Vol. 1 (1st ed.). Berkshire: Berkshire Publishing Group, str. 380

u mnogim kontekstima, uključujući turizam. Ipak, najopćenitija, ali točna definicija je iz Brundtlandskog izvješća: „održivi razvoj je onaj koji zadovoljava potrebe sadašnje generacije, a ne isključuje mogućnost budućih generacija da zadovolje svoje potrebe“.¹⁸ Ova definicija identificira osnovna načela održivosti, kao što su:

1. zauzima cjelovit pristup planiranju i strategiji;
 - štiti okoliš (bioraznolikost) i naslijeđe koje je stvorio čovjek,
 - čuva bitne ekološke procese,
 - olakšava i uključuje sudjelovanje javnosti,
 - osigurava da se produktivnost može održati u dugoročnoj budućnosti.

2. osigurava bolju razinu pravednosti i mogućnosti između različitih zemalja.

Koncept održivog razvoja (različito opisan kao ekorazvoj, samoodrživi razvoj ili suspenzivni razvoj) temelji se na tri stupa: gospodarski razvoj, zaštita okoliša i društveni razvoj. Odnedavno se termin „društveni razvoj“ zamjenjuje sa „društveno-kulturni razvoj“. Ovaj koncept pretpostavlja pravilno i savjesno oblikovan odnos među stupovima koji imaju za cilj osigurati ekonomsku, ekološku i društvenu ravnotežu unutar i među generacijama (Meyer, Milewski, 2009., str. 84). Trenutno su koncepti održivosti uključeni u veliku većinu strategija regionalnog razvoja.

3.2. Indikatori razvoja održivog turizma

U nastavku se navode indikatori razvoja održivog turizma, odnosno problematika koja se javlja i teži prema ostvarenju održivog turizma.

3.2.1. Ekonomski razvoj i linearna ekonomija

Što se tiče problema ekonomskog razvoja, navedeni se oduvijek nalazio u središtu zanimanja političke ekonomije, kao i drugih ekonomskih nauka. Kao vladajući pravac ekonomske teorije

¹⁸ Willis, K. (2005) *Theories and Practices of Development*. London, New York: Routledge, str. 145

i ekonomske politike, merkantilizam, u doba prvobitne akumulacije kapitala, isticao je stanje kapitala te njegovo neprekidno oplođivanje kao osnovnu svrhu privređenja. Upravo iz tog razloga fiziokrati su na ekonomski razvoj gledali upravo kao potrebu usklađenog razvitka svih pravednih grana s razvojem poljoprivrede.

Adam Smith unutar djela Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda, isticao je važnost te faktore razvitka na koje upozorava ujedno i moderna ekologija. Navodi se kako je Ricardo među prvima usmjerio na eminentno ekološko pitanje utjecaja ekonomskog procesa na prirodnu okolinu. Ovdje je riječ o teoriji koja se odnosi na teoriju nužnosti unutar koje se definira opadanje profitne stope i to procesom prelaska na obradu sve lošijeg zemljišta u mjeri unutar koje se stanovništvo povećava. Uslijed toga dolazi do povećanja najamnina kao i ujedno do smanjenja profita i to sve dok ne dođe do konkretnog stagnantnog stanja unutar kojeg ne bi bilo ekonomskog napredovanja.¹⁹

Građanski ekonomisti su ti koji se dijele od navedenog perioda na stagnacioniste te antistagnacioniste. Ekonomisti koji se odnose na stagnacioniste u većini slučajeva ekolog zajedničkog te što problemima razvoja prilaze s negativne strane gdje se ističu određene granice razvoja. Upravo iz tog razloga usmjerenost se postavlja na istraživanje faktora koji su usmjereni na sprječavanje ekonomskih te ugrožavaju biološki razvitak čovječanstva, a kao i na one faktore koji razvoj unaprjeđuju.

Upravo istraživanje stoga ne zadržava samo na teoretskim modelima, nego su navedena usmjerena posvuda u svijetu te su kao takvi stvar praktične ekonomske politike. Upravo razlog navedenom su problemi kao i mogućnosti razvitka koji su različiti u različitim zemljama s golemim mogućnostima. Ona se treba na racionalan način koristiti kod onih zemalja koje u uvjetima nerazvijenosti muku muče da dođe do akumuliranja sredstava kako bi se ubrao ekonomski razvoj. Upravo stoga u svijetu je nužno usmjeriti se na uspostavljanje granica u razvitku na postojećem nivou zadovoljavanja ljudskih potreba gdje može zvučati u ekološkoj argumentaciji čime se upozorava na prijetnje sudnjim danom. Promatrajući sa znanstvenog te sa moralnog stajališta moguće je uvidjeti opstanak golog aspekta i filozofije sitnih koji bi to željeli opstati na račun nerazvijenog te gladnog dijela čovječanstva.

¹⁹ Sachs, W. (2010) Environment. In W. Sachs (Ed.), The Development Dictionary: A guide to knowledge as power (2nd ed.) (str. 24-37). London, New York: Zed Books.

3.2.2. Prenapučenost

Suvremeni mislioci smatraju da je rast stanovništva osnovni uzrok mnogih ljudskih problema. Ovo promatranje se odnosi i na propadanje okoliša. Povećanje broja stanovništva imaće multiplikacijski učinak zahtijevajući proporcionalno povećanje svih zahtjeva nužnih za postojanje ljudi. Rast populacije zahtijeva nenormalno iskorištavanje prirodnih resursa kako bi se osigurali svakodnevni osnovni životni zahtjevi. To rezultira migracijom ljudi i rastom urbanih područja, otvarajući time nove zdravstvene probleme, ekologiju i opskrbu čovjeka.

Bogatstvo (tj. materijalni aspekti potrošnje roba i resursa po stanovniku) važan su faktor u odnosu čovjek-resursi-okoliš. To je sve veća potražnja bogatstva po stanovniku apsorbirajući rast proizvodnje robe i usluga u razvijenim zemljama i zemljama u razvoju čime uzrokuju zlouporabu ili prekomjerne upotrebe i onečišćenja resursa, zbog bogatstva koje nema prema potrebnoj potrošnji resursa.

Izlazak stanovništva iz ruralnih područja u urbano središte i nastanak i širenje novih urbanih središta industrijskoj ekspanziji i razvoju odgovorni su za brzu eksploataciju prirodnih resursa i nekoliko vrsta degradacije i zagađenja okoliša u razvijenim zemljama i zemljama u razvoju. Razina urbanizacija u razvijenim zemljama svijeta već je dostigla vrhunac. Akumulacija bogatstva te dostupnost više ekonomskih prilika i prilika za posao u urbanim središtima rezultirali su koncentracijom stanovništva u zagušenim gradskim područjima, a time i formiranje i rast velikih područja siromašnih naselja. Zapravo, povećana urbanizacija znači povećanje koncentracije ljudske populacije u ograničenom prostoru što rezultira povećanjem zgrada, cesta i ulica, kanalizacije i olujnih odvoda, vozila (motornih automobila, kamiona, autobusi, motocikli, itd.) broj tvornica, gradski otpad, aerosoli, dimovi i prašina, kanalizacijske vode koji uzrokuju nekoliko problema s okolišem. Na primjer, sve veća populacija urbanih centara koristi enormnu količinu vode za razne svrhe. Korištena otpadna voda poput kanalizacijske vode, ako se ne pročišćava, onečišćuje potoke i jezera jer se u njih smije odvoditi urbani otpadni voda.²⁰

Urbana središta u kombinaciji s industrijskim sektorima postaju opasnija sa stajališta ekoloških problema i zagađenja. Ogromna količina aerosoli i plinova emitira se iz dimnjaka tvornica i vozila koja čine „kupole prašine“ nad gradovima. Ove kupole za prašinu uzrokuju smanjenje „onečišćenja“ gradova. Urbani i industrijski rast rezultirao je brzim pogoršanjem kvalitete

²⁰ Lele, S.M. (1991) op. cit., str.621.

zraka zbog jakog onečišćenja zraka plinovima i aerosolima koji se emitiraju iz vozila, tvornica i kućanstva.

3.2.3. Potreba za zaštitom prirode

Svakako da nije rijedak slučaj u kojem dolazi do procesa ujednačavanja pojmova kao što su upravo ekologija te zaštita prirode i okoliša. Primjerice, različiti zahvati kao i mjere koje su kao takve vezane uz pojam zaštite prirode ili okoliša se još nazivaju ekologijom, što je zapravo netočno. Kada se radi o zaštiti prirode i okoliša, navodi se kako je riječ o prioritetnoj zadaći današnjeg suvremenog i modernog društva. Ovdje se konkretno podrazumijeva čitav skup aktivnosti kojima je osnovni cilj usmjeren na suzbijanje ili na smanjenje čovjekova negativna utjecaja na živi te na neživi svijet koji se nalazi u njegovom okruženju.

Primjerice, baš kao što zdrava prehrana te bavljenje sportom ne predstavlja medicinu tako niti ekološke akcije koje se odnose na čišćenje okoliša te selektivno zbrinjavanje otpada nisu ekologija. Zaštita prirode je dakle područje koje se odnosi na područje zaštite čime se vrši očuvanje ugroženih ekoloških sustava, odnosno staništa te živog svijeta koji u navedenim živi. Zaštita okoliša je stoga pojam koji se ustalilo unutar strukovnog područja zaštite kojemu je zadaća očuvanja čovjekova zdravog životnog okruženja.

3.3. Razvoj održivog turizma

U nastavku rada daje se prikaz implementacije održivog razvoja unutar koncepta turizma. Ovdje se prikazuje definiranje održivog turizma, načela i značajke održivog turizma, instrumenti i ciljevi.

3.3.1. Definiranje održivog turizma

Održivi turizam definira se kao svi oblici djelovanja, upravljanja i razvoja turizma koji čuvaju prirodni, gospodarski i društveni integritet i jamče održavanje prirodnih i kulturnih bogatstava. Smjernice i prakse upravljanja održivim razvojem turizma primjenjive su na sve oblike turizma u svim vrstama destinacija, uključujući masovni turizam i različite segmente turizma.

Dakle, provedba načela održivog turizma zahtijeva:²¹

- Optimalno korištenje resursa okoliša koji predstavljaju ključne elemente u razvoju turizma, održavanje bitnih ekoloških procesa i pomoć u očuvanju prirodne baštine i biološke raznolikosti.
- Poštivanje društveno-kulturne autentičnosti zajednica domaćina, čuvajući njihovu izgrađenu i živu kulturnu baštinu i tradicionalne vrijednosti te pridonoseći međukulturnom razumijevanju i toleranciji.
- Osiguravanje održivih, dugoročnih gospodarskih operacija, pružanje društveno-ekonomskih koristi svim dionicima koji su pravedno raspodijeljeni, uključujući stabilnu mogućnost zapošljavanja i zarade prihoda i socijalne usluge zajednicama domaćinima, te doprinos smanjenju siromaštva.

3.3.2. Načela i značajke održivog turizma

Održivi razvoj turizma zahtijeva informirano sudjelovanje svih relevantnih dionika, kao i snažno političko vodstvo kako bi se osiguralo široko sudjelovanje i postizanje konsenzusa. Postizanje održivog turizma kontinuiran je proces i zahtijeva stalno praćenje utjecaja, uvođenje potrebnih preventivnih i/ili korektivnih mjera kad god je to potrebno. Održivi turizam trebao bi također održavati visoku razinu turističkog zadovoljstva i turistima osigurati značajno iskustvo, podižući njihovu svijest o pitanjima održivosti i promičući među njima održive turističke prakse.

Održivi turizam tiče se posebno važnih aspekata kao što su konkurentna i društveno odgovorna turistička poduzeća, mogućnost sudjelovanja u turizmu za sve građane, dobre mogućnosti zapošljavanja u sektoru i koristi od turističkih aktivnosti za lokalnu zajednicu. To zahtijeva očuvanje kulturnog integriteta i integraciju resursa zaštite okoliša i kulturne baštine u programe vezane za turizam. Opsežni pokušaji provedbe načela održivog razvoja turizma poduzimaju se kako na regionalnoj razini, tako i na razini turističkih poduzeća.

²¹ UNEP, online, dostupno na: <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/356> (datum pristupanja: 08.09.2021.)

Posebna vrsta održivog turizma je „eko-turizam“ koji je Međunarodno društvo za ekoturizam definiralo kao odgovorno putovanje u prirodna područja koja čuvaju okoliš i održavaju dobrobit lokalnog stanovništva. Uključuje istodobno elemente seoskog i kulturnog turizma. Osim što se pridržava načela održivog turizma, ekoturizam ima i specifična načela: aktivno doprinosi očuvanju prirodne i kulturne baštine, uključuje lokalne zajednice u aktivnosti planiranja, razvoja i rada te doprinosi njihovoj dobrobiti, uključuje cjelovita i zanimljiva objašnjenja za posjetitelje, u pogledu prirodnih i kulturnih bogatstava, namijenjena je uglavnom pojedinim posjetiteljima, ali i malim organiziranim grupama. Ova vrsta turizma često uključuje aktivnosti u prirodi kao što su: pješačenje, planinarenje, promatranje živih bića u njihovom prirodnom staništu itd. Štoviše, može uključivati i kulturne aktivnosti. Ekoturizam ima važnu ulogu u obrazovanju, prilika je za naučiti poštivanje prirode, lokalne kulture, a za neke je to prilika za samorefleksiju inspiriranu ljepotom okoliša. Drugi karakterističan aspekt ekoturizma je stjecanje koristi za lokalnu zajednicu. To znači zapošljavanje lokalnog osoblja, nabavku lokalnih proizvoda, lokalno uključivanje u donošenje odluka i organizaciju turističkih aktivnosti.²²

3.3.3. Načela održivog razvoja u turističkim poduzećima

Načela održivog razvoja u turističkim poduzećima primjenjuju se relativno rijetko. To je zbog činjenice da turistička poduzeća u ekonomski izračun ne uključuju (ili uključuju u ograničenoj mjeri) socijalne troškove i troškove povezane sa zaštitom okoliša. U praksi su najčešća rješenja ona koja su jeftina (tiskanje brošura, označavanje web mjesta itd.) koja pomažu u smanjenju troškova (ušteda energije u hotelima, recikliranje), omogućuju bolje pozicioniranje robnih marki kako bi se razlikovale od konkurencije, a to bi ujedno moglo izazvati pozitivnu reakciju kupaca.²³

Najvažnije prepreke za primjenu načela održivog razvoja od strane poduzeća trebale bi uključivati nedostatak svijesti o problemu, potrebu smanjenja troškova i nedostatak uvjerenja da se uporaba takve prakse može odraziti na povećan broj klijenata.

²² Sâmbotin, D., Sâmbotin, A., Patrascioiu, M., Coroian, A., Merce, I. I. (2011) Ecotourism - a model of sustainable development of tourism means. Journal Lucrari Stiintifice, Universitatea de Stiinte Agricole Si Medicina Veterinara a Banatului, Timisoara, Seria I, Management Agricol 13(4), str. 221-226.

²³ Sharpley, R. (2000) Tourism and Sustainable Development: Exploring the Theoretical Divide. Journal of Sustainable Tourism, 8(1), str. 1-19

Među turističkim poduzećima organizatori turizma i brodovlasnici rijetko primjenjuju načela održivog razvoja (uglavnom zbog visoke razine varijabilnih troškova i velike elastičnosti potražnje), dok prijevozna poduzeća i hotelijerstvo često uključuju održiva načela pri oblikovanju svog proizvoda. Na uvođenje ovih načela od strane poduzeća utječe i njihovo okruženje (u sjevernoj Europi organizacije primjenjuju načela održivog razvoja češće nego na Mediteranu) i veličina (veće tvrtke često koriste ovu vrstu prakse). Lokalna agenda 21 sveobuhvatan je plan djelovanja koje trebaju poduzeti lokalne organizacije i lokalne vlasti u svim područjima u kojima ljudski utjecaji utječu na okoliš. To je svojevrsni vodič kako planirati regionalni razvoj prema načelima održivosti. Procesi Lokalne agende 21 naglašavaju suradnički pristup identificiranju cilja zajednice za turizam i stvaranju akcijskog plana za postizanje tih ciljeva.²⁴

3.3.4. Ciljevi stvaranja strategije održivog turizma

Glavni cilj stvaranja strategije održivog turizma za određenu regiju definirani su kao povećanje broja turista s načelima održivog razvoja. Taj se cilj može postići nizom posebnih ciljeva, kao što su:²⁵

- koordinacija svih strana zainteresiranih za razvoj turizma u regiji,
- Popis proizvoda turističkog područja.,
- uvažavanje interesa lokalnih zajednica i okoliša u oblikovanju turističkog proizvoda i marketinškim aktivnostima,
- procjena marketinga i percepcije proizvoda od strane potencijalnih kupaca,
- razvoj aktivnosti vizije, misije i okvirnog marketinškog plana za vrijeme trajanja strategije,
- razvoj zajedničkog brenda regije,
- razvoj alata za procjenu napretka u provedbi strategije.

Budući da se održivost razmatra u 3 konteksta: ekonomskom, okolišnom i društveno-kulturnom, potrebno je ciljeve održivog turizma podijeliti i na ta 3 aspekta.

²⁴ UNEP, online, dostupno na: <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/356> (datum pristupanja: 08.09.2021.)

²⁵ Meyer, B., Milewski, D. (2009) Strategie rozwoju turystyki w regionie. Wydawnictwo Naukowe PWN., str. 140

1. Ekonomski aspekti održivog turizma

- a) Ekonomska isplativost - Osiguravanje održivosti i konkurentnosti regija i poduzeća radi postizanja dugoročne održivosti;
- b) Lokalni prosperitet - Maksimiziranje ekonomskih koristi od turizma za lokalnu zajednicu, uključujući troškove turista na tom području;
- c) Kvaliteta zaposlenja - Povećanje količine i kvalitete radnih mjesta povezanih s turizmom u lokalnoj zajednici, uključujući plaće, radno okruženje i mogućnosti zapošljavanja bez diskriminacije;
- d) Socijalna jednakost - Osiguravanje pravedne i jednake raspodjele društvenih i ekonomskih koristi od turizma.²⁶

2. Ekološki aspekti održivog turizma

- a) Fizički integritet - Održavanje i izgradnja kvalitete krajolika, u urbanim i ruralnim područjima i sprječavanje ekološkog i vizualnog zagađenja;
- b) Biološka raznolikost - Promicanje i zaštita okoliša, prirodnih staništa i divljih životinja, kao i smanjenje utjecaja turizma na okoliš;
- c) Učinkovito gospodarenje otpadom - Minimiziranje korištenja rijetkih i neobnovljivih resursa u razvoju turizma;
- d) Čist okoliš - Minimiziranje onečišćenja vode, zraka, tla i smanjenje stvaranja otpada od strane turista i turističkih operatera.²⁷

²⁶ Panasiuk A. (red.) (2011) *Ekonomika turystyki i rekreacji*. Wydawnictwo Naukowe PWN., str. 110

²⁷ Ibidem, str. 110

3. Socio-kulturni aspekti održivog turizma

- a) Dobrobit zajednice - Izgradnja dobrobiti zajednice uključujući društvenu infrastrukturu, pristup resursima, kvalitetu okoliša i izbjegavanje društvene korupcije i iskorištavanje resursa;
- b) Kulturno bogatstvo - Održavanje i razvoj kulturne baštine, lokalne kulture, običaja i izuzetne prirode zajednice domaćina;
- c) Ispunjavanje očekivanja posjetitelja - Pružanje sigurnog i ugodnog turističkog iskustva, koje će zadovoljiti potrebe turista i biti dostupno svima
- d) Lokalna kontrola - Ovlaštenje za planiranje i donošenje odluka u upravljanju turizmom od strane lokalnih zajednica.²⁸

²⁸ Panasiuk A. (red.) (2011) *Ekonomika turystyki i rekreacji*. Wydawnictwo Naukowe PWN.

4. ISTRAŽIVANJE U SVRHU RAZVOJA ODRŽIVOG TURIZMA

U nastavku rada prikazuje se razvoj održivog turizma na području Republike Hrvatske i svijeta. Istraživanje se vrši u segmentu istraživanja potražnje i ponude eko hotela. Isto tako istraživanje se postavlja na uočavanje učinaka održivog turizma.

4.1. Poslovni slučajevi eko hotela u Hrvatskoj i svijetu

Istraživanje razvoja održivog turizma na području Republike Hrvatske obradit će se na temelju istraživanja zastupljenosti eko-hotela i njihove potražnje. Kao primjer navest će se jedan hrvatski i jedan svjetski eko hotel. Za primjer hrvatskog eko hotela uzet je hotel Split koji je kategoriziran kao hotel s četiri zvjezdice. Sam hotel se nalazi na samom ulazu u grad Split. Radi se o hotelu koji posjeduje zeleni certifikat za energetske učinkovitost što bi značilo da se ovim hotelom podupire razvoj eko hotela. Neke od temeljnih informacija koje se mogu vezati za navedeni je certifikacija objekta energetskog razreda A, kompletna priprema tople vode od 8000 litara koja se grije putem sunčeve energije, rasvjeta koja je projektirana u LED tehnologiji, centralno upravljanje klimatizacijom, rasvjetom i ventilacijom i drugo. Hotel ujedno osigurava kante za recikliranje koje se nalaze u svim hodnicima. Sva sredstva za čišćenje koja se upotrebljavaju kao i prašak s kojim se pere roba su biorazgradivi. Svi zaposlenici hotela su educirani o energetski efikasnom ponašanju. Šamponi kao i sapuni koji se nalaze u sobama te u zajedničkim sanitarijama su pH neutralni te posjeduju ECO certifikat. U hotelu je zabranjeno pušenje. Osigurava se ujedno korištenje povratne ambalaže kada je god navedeno moguće. Isto tako se osoblju i gostima savjetuje da upotrebljavaju stepenice kao oblik vježbe kako bi došlo do smanjenja potrošnje dizala. Hrana koja se poslužuje unutar hotela je hrana koja je domaćeg uzgoja i koja ima kontrolirano podrijetlo.

S druge strane kao jedan od primjera eko hotela u svijetu svakako je eko hotel Crown Plaza Copenhagen. Crown Plaza Copenhagen Towers je hotel u gradu Oerstad u Kopenhagenu. Poznat je kao prvi hotel u Danskoj koji generira svu svoju moć iz obnovljivih izvora. Iako se na prvi pogled čini kako ne postoji gotovo ništa zeleno na spomenutom hotelu u srcu Kopenhagena. Ovaj hotel jadan je od najzelenijih hotela. Naime, fasada ima integrirane solarne panele kao i TripleLynx invertere.

Na taj je način potrošnja energije smanjena za 53%, sama Crown Plaza je zaslužila titulu prvog energetski učinkovitog hotela u Danskoj. Sama visoka kvaliteta izgradnje, društvena te ekološka osviještenost su ključni elementi pri kreaciji ovog hotela. Crown Plaza sagrađen je godine 2009., a postao je poznat kao prvi hotel u Danskoj koji svu svoju energiju koristi iz obnovljivih te održivih izvora. Solarni paneli kao i sustavi podzemnih voda za hlađenje pomažu pri očuvanju resursa. Sama ideja za hotel nije bila samo proizvoditi energiju za hotel, nego i uštedjeti što je moguće veće količine energije. Svakako jedna od ključnih inicijativa je instalacija podzemnog sustava voda koji se temelji na ideji recikliranja energije, a pruža i grijanje i hlađenje za svih 366 soba, konferencijske dvorane, kuhinju, restoran pa čak i susjednu uredsku zgradu. Ovo je prvi takav sustav u Danskoj, a njegovom primjenom uštedi se do 90% energije na sustavima regulacije klime u hotelu. Inteligentni sustavi upravljaju rasvjetom kao i primjenom niskoenergetskih rasvjetnih tijela.

Slika 1. Crown Plaza Copenhagen

Izvor: <https://www.ihg.com/crowneplaza/hotels/us/en/copenhagen/rkecp/hoteldetail/accessibility>

Led televizori u svakoj sobi kao centralno upravljanje svim elektronskim uređajima smanjuju potrošnju električne energije na sam minimum. Potrebno je istaknuti kako je čak i IT sustav hotela odabran prema načelima energetske učinkovitosti. Mjere visoke ekološke, kao i društvene svijesti uključuju čak i osoblje, toaletne potrepštine koje su organski razgradive pa čak i opremu u teretani koja proizvodi energiju.

U oba primjera naglašava se kako eko hoteli odlikuju brojnim prednostima. S obzirom da je potražnja za navedenima prisutna, zbog povećanja svijesti turista o održivom razvoju, implementacija eko hotela donosi brojne prednosti. Jedna od takvih prednosti ogleda se u smanjenju operativnih troškova. Kod poslovanja svakog poduzeća temeljni cilj se usmjerava prema smanjenju troškova. Iz tog razloga se velik broj hotela upravo odlučuje na prelazak na zeleno certificiranje. Za svaki pojedini hotel financijska ušteda je od enormne važnosti i to iz razloga zašto što su hoteli ti koji posluju unutar iznimno kompetentnog tržišta. Isto tako ovdje je prisutna i velikih količina novca koja se troši na energiju, vodu kao i na zbrinjavanje okoliša. Pri prelasku na održivo poslovanje dolazi se do procjene kako sama potrošnja tih resursa pada u prosjeku za 20 do 40%. Što se tiče smanjenja operativnih troškova, jasno je kako postoji nekoliko dokumentiranih slučajeva u kojima se jasno vidi kako troškovi energije su oni koji sačinjavaju čak 50% ukupnih operativnih troškova, a ujedno je stoga i jasno koliko se zapravo može u konačnici uštedjeti na energiji.

Putem ekološkog načina poslovanja hotelima je omogućeno da ostvare konkurentsku prednost i to upravo uslijed svog specifičnog načina poslovanja. Oni postaju ujedno sve popularnijima zbog medijske pozornosti. Građani su ti koji zapravo pozivaju na ekološku osviještenost kao i na ostvarenje racionalne potrošnje resursa. Na temelju istraživanja koja su provedena primjerice na području Novog Zelanda navodi se kako će čak 61% ispitanika prije odabrati hotel koji posjeduje eko-certifikat, neovisno o činjenici da će za navedeni hotel platiti i višu cijenu.

4.2. Istraživanje primjene održivog turizma u Republici Hrvatskoj na temelju dostupnih sekundarnih izvora

Istraživanje primjene održivog turizma u Republici Hrvatskoj prikazat će se na temelju dostupnih sekundarnih izvora. Cilj istraživanja je uvidjeti broj turističkih objekata s naglaskom na male hotele, tj. male obiteljske hotele koji su u porastu na području Republike Hrvatske, a u porastu je i broj onih koji su usmjereni na održivi turizam. Hoteli koji nose oznaku „srca s listom“ hoteli su koji su priznati kao objekti koji vode veliku brigu o okolišu unutar svog područja. Vidljivo je kako hrvatska eko-oznaka za smještaj u turizmu uključuje ujedno male i

obiteljske hotele. Oni prate europsku praksu i njihovu oznaku Eco-flower. Na temelju eko certifikata se potvrđuje kako se unutar objekta na racionalan način koriste energenti, sredstva za rad kao i da se njihova provjera vrši prema već točno utvrđenim procedurama. Temeljni cilj kojemu se teži putem eko hotela je ostvarenje širenja ekološke svijesti među osobljem, gostima hotela i svima onima koji dolaze u doticaj s uslugama hotela. U nastavku rada prikazuju se hoteli koji su nositelji navedene oznake na području Republike Hrvatske, a prikazani su prema gradovima. Radi se o malim hotelima koji imaju oznaku eko certificiranih hotela.

Tablica 1. Prikaz eko hotela na području Republike Hrvatske

GRAD	POPIS HOTELA
Baška	Hotel Tamaris
Baška Voda	Aparthotel Milenij Hotel Villa Bacchus Hotel Croatia
Biograd na Moru	Hotel Meduza Hotel IN
Brela	Hotel Sunčeva Postelja
Brodarica	Hotel Spongiola
Brtonigla	Hotel San Rocco
Buzet	Hotel Fontana Hotel Vela Vrata
Cavtat	Hotel Villa Pattiera
Crikvenica	Hotel Vila Ružica Hotel Marina Selce-Crikvenica
Delnice	Hotel Risnjak
Drvenik	Hotel Hani
Dubrovnik	Boutique & Beach Hotel Villa Wolff Hotel Berkeley
Đakovo	Hotel Đakovo
Fažana	Hotel Marina
Fužine	Hotel Bitoraj
Garešnica	Hotel Garić
Gradac	Boutique Hotel Marco Polo
Hvar	Hotel Croatia Hotel Park
Otok Hvar	Aparthotel Pharia
Ilok	Hotel Dunav
Karlovac	Hotel Korana Srakovčić
Kastav	Restaurant and Hotel Kukuriku
Kaštel Kambelovac	Hotel Baletna Škola
Korčula	Hotel Korsal
Krapinske Toplice	Vila Madalena
Lopud	Hotel Glavović
Lovran	Hotel Villa Astra Hotel Villa Vera

Lovranska Draga	Hotel Draga di Lovrana
Makarska	Hotel Maritimo
Malinska	Hotel Pinia
Malinska otok Krk	Hotel Vila Rova
Martišćica	Hotel Zlatni Lav
Metković	Hotel restaurant Villa Neretva
Motovun	Hotel Kaštel
Nerezine	Hotel Manora
Novalja	Hotel Terra
Novalja (otok Pag)	Hotel Boškinac
Novi Zagreb	Hotel Galerija
Novigrad	Rivalmare Boutique Hotel
Njivice	Hotel Miramare
Ogulin	Hotel Frankopan
Omiš	Hotel Villa Dvor
Omiš-Duće	Hotel Damianii
Opatija	Hotel Villa Kapetanović Hotel Bevanda
Opuzen	Hotel Merlot
Orebić	Boutique Hotel Adriatic
Osijek	Hotel Vila Ariston Hotel Waldinger Hotel Silver
Pazin	Hotel Lovac
Plomin	Hotel Flanona
Podstrana	Hotel Sunce
Poreč	Hotel Mauro
Posedarje	Hotel Lucija
Prvić Luka Otok Prvić	Hotel Maestral
Pula	Hotel Galija Hotel Scaletta Hotel Amfiteatar
Punat	Hotel Kanajt
Rab	Hotel Arbiana
Rabac	Hotel Villa Annette Hotel Nostromo
Rogoznica	Hotel Life
Rovinj	Hotel Vila Lili
Samobor	Hotel Livadić
Savudrija	Hotel Villa Rosetta
Seget Donji Trogir	Hotel Rotondo
Seget Vranjica	Aparthotel Astoria
Sinj	Hotel Alkar
Slavonski Brod	Hotel Savus Hotel Art
Split	Hotel Vestibul Palace Hotel Luxe
Srima Vodice	Hotel Duje
Starigrad Paklenica	Hotel Vicko

Ston	Hotel Ostrea
Sukošan	Hotel Restaurant Joso
Supetar	Hotel Villa Adriatica Hotel Amor
Sveti Petar na Moru	Hotel Mare Nostrum
Šibenik	Hotel Vrata Krke
Tisno	Hotel Borovnik Hertiage Hotel Tisno
Tribunj	The Movie Resort
Trilj	Hotel Sv. Mihovil – Avanturist Club
Trogir	Hotel Tragos Hertiage hotel Pašike Hotel Trogir Palace Hotel Monika
Trogir-Arbanija	Hotel Sveti Križ
Tučepi	Hotel Villa Marija
Umag	Hotel Zlatna Vala
Valpovo	Hotel Vila Valpovo
Vela luka	Integralni Hotel Villa Telenta
Velika Gorica	Hotel Pleso Hotel Royal Airport
Vinkovci	Hotel Cibalia Villa Lenije
Vodice	Hotel Villa Radin Hotel Miramare
Vodnjan	Hotel Villa Letan
Zadar	Hotel Mediteran Hotel Bastion Art Hotel Kalelarga
Zagreb	Hotel Fala Hotel AS The Movie Hotel Hotel Residence
Zaton (Nin)	Aparthotel Lekavski

Izvor: Small and Friendly hotels of cCroatia, online,dostupno na: <https://www.omh.hr/default.aspx?id=2297> (08.09.2021.)

Prema tabličnom prikazu vidljivo je kako je na području Republike Hrvatske prisutno čak 117 malih hotela koji imaju oznaku certifikata za eko-hotele. Na temelju navedenog uviđa se kako je broj hotela iznimno velik. Kao temeljni razlog za navedenu stavku može se navesti upravo povećanje potražnje za takvim smještajem kojim se promovira održivi razvoj.

4.3. Istraživanje učinaka održivog turizma

Potreba za primjenom načela održivog razvoja u turističkom sektoru vrlo je važna s gledišta funkcioniranja ovog sektora, jer izravno i neizravno ovisi o prirodnim resursima i njihovoj kvaliteti. U međuvremenu, turističke aktivnosti doprinose i pozitivnim i negativnim učincima u sva tri aspekta održivosti.

4.3.1. Ekonomski utjecaj

Razvoj turizma u zemlji ili regiji prepoznat je kao ogromna ekonomska prilika za smanjenje siromaštva ostvarenim prihodom i zaposlenjem. Međutim, ako se turizmom ne razvija i ne upravlja odgovorno, uzimajući u obzir lokalne potrebe i brige, stvarne gospodarske koristi mogu biti znatno manje od očekivanih. Tri glavne ekonomske koristi turizma su: smanjenje nezaposlenosti, razvoj infrastrukture te financijski i nefinancijski prihod u regiji. Povećana potrošačka moć zaposlenika i njihovih obitelji rezultat je većeg broja turističkih poslova. Štoviše, ekonomske koristi ponekad mogu biti izazvane na mjestu koje je daleko od turističke destinacije ili odmora: na primjer, radnici na kruzerima često šalju svoje plaće natrag u svoje zemlje.

Turizmu kao i svakoj drugoj industriji potrebna je dobro razvijena infrastrukturna mreža. To ne znači samo ceste i željezničke pruge, već i društvenu i kulturnu infrastrukturu, poput restorana, pubova, bolnica, kazališta, kina, zabavnih centara itd. Izravne pogodnosti su sav novac koji u regiju dolazi u obliku rashoda turista na odredištu za hranu, suvenire, izlete, napojnice itd. Oni također uključuju novac koji turoperator plaćaju lokalnim dobavljačima, uključujući hotele i lokalne prijevoznike tvrtke.

Neizravne koristi uključuju prihod ostvaren robom i uslugama koje se pružaju turistima. Na primjer, hrana koju kupuju hoteli može osigurati posao i prihod lokalnim poljoprivrednicima ili tvornicama. Maksimalna upotreba lokalnih proizvoda može povećati ove neizravne utjecaje, što znači da je odredištu potrebno manje turista kako bi ostvarilo istu ekonomsku korist.

Ključni način na koji lokalno stanovništvo nema koristi od turizma je „istjecanje“ prihoda - kada se roba i usluge koje se koriste u turizmu proizvode i kupuju izvan zemlje ili regije. Osim toga, vladini izdaci za turističku infrastrukturu, kao što su kanalizacija, ceste, zračne luke ili zdravstvene ustanove, mogu značiti da je manje sredstava dostupno za osnovne usluge lokalnog stanovništva. Ostali potencijalni troškovi uključuju troškove rješavanja onečišćenja zraka i vode nastalih turističkim aktivnostima, gubitke u gospodarstvu uzrokovane bolestima povezanim sa zagađenjem te povećane troškove života lokalnog stanovništva, kao turista. Štoviše, može se primijetiti inflacija cijena roba i usluga u sezoni. Radna barijera javlja se u nedostatku odgovarajućeg broja radnika koji su voljni i imaju odgovarajuće kvalifikacije za rad u turizmu.

4.3.2. Utjecaj na okoliš

Turizam može imati široke i ponekad nepovratne negativne utjecaje na okoliš. U nekim od najekstremnijih slučajeva, dugotrajna degradacija okoliša uništila je upravo one značajke koje su nekad privlačile turiste na neko mjesto, navodeći turoperatore i njihove klijente da napuste starije odredište u korist novih, neoštećenih. Neispravno planirani turizam može dovesti do degradacije krajolika i gubitka biološke raznolikosti pretvaranjem prirodnih staništa i oštećenja obalnih područja, šuma, koraljnih grebena i drugih ekosustava (Sitek, 2007). Najosjetljivijima na degradaciju smatraju se posebno osjetljiva područja s visokim prirodnim vrijednostima, uključujući obalna područja, alpska područja, slatkovodne ekosustave te obale Antarktike i Arktika.²⁹

Turizam doprinosi poremećaju ravnoteže vode, stvara otpad koji proizvode turistička poduzeća i sami turisti. Prijevoz do turističkih odredišta ima globalni utjecaj zbog emisije ugljičnog dioksida u zrakoplovima i drugih oblika prijevoza koji doprinose klimatskim promjenama uzrokovanim ljudima.

Iako turizam može dovesti do ekoloških troškova, on također može biti izvor koristi za okoliš. Prihodi ostvareni zahvaljujući sektoru turizma mogu značajno pridonijeti očuvanju zaštićenih područja, poput koraljnih grebena ili šuma. Štoviše, ekoturizam može pomoći u promicanju ekološki prihvatljivog slobodnog vremena. Društvena odgovornost uvodi standarde koji će očuvati vodu i energiju te smanjiti stvaranje otpada itd.³⁰

²⁹ Panasiuk A. (red.) (2011) *Ekonomika turystyki i rekreacji*. Wydawnictwo Naukowe PWN.

³⁰ *Makeing Tourism More Sustainable*, online, dostupno na: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284408214> (Datum pristupanja: 08.09.2021.)

Ovdje treba primijetiti da će turizam uvijek imati negativan utjecaj na okoliš kao i svaka druga industrija. Ipak, prioritet bi trebao biti smanjenje negativnih učinaka što je više moguće, čak i ako se ne mogu svi ukloniti.

4.3.3. Društveno-kulturni utjecaj

Negativne posljedice razvoja turizma povezane su s promjenama u lokalnom društvenom okruženju. Strani gosti često remete lokalni način života i društvene strukture i prakse. Lokalna kultura se komercijalizira, autentičnost regionalne kulture nestaje. Sve je veći broj društvenih sukoba i patologija lokalnog stanovništva.

Organizatori putovanja mogu pomoći u poticanju pozitivnih kulturnih promjena i spriječiti negativne utjecaje podržavajući lokalna poduzeća i potičući odgovarajuće ponašanje turista. Širenje informacija o prikladnom ponašanju klijentima i smanjenje mogućnosti iskazivanja neprikladnog ponašanja može pomoći u smanjenju vjerojatnosti sukoba i kulturnih poremećaja.³¹

Donji model predstavlja primjer odnosa između turizma i lokalne politike uzimajući u obzir ekonomske, socio-kulturne i ekološke aspekte. Tri glavna aspekta čine turističku industriju i njezin utjecaj na održivost, tj. prijevoz, usluge smještaja i svrhu putovanja. Te tri zasebne stavke također imaju utjecaj na odredišno mjesto, ali ukupno gledano predstavljaju općenitiji pogled na model. Model naglašava važnost odgovornog upravljanja turističkim prometom.

³¹ UNEP Annual report, online, dostupno na: <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/183> (Datum pristupanja: 08.09.2021.)

5. ZAKLJUČAK

Načela održivog razvoja primjenjuju se u turizmu uglavnom kada se smatraju isplativima. Poduzetnici u ugostiteljstvu uvode ekološki prihvatljiva rješenja uglavnom iz ekonomskih razloga. To se također može vidjeti kao prednost s marketinškog gledišta. Ekološke oznake mogu privući kupce-turiste na određena odredišta.

Turizam može naštetiti lokalnim zajednicama uplitanjem stranaca u društvo na odredišnom mjestu. S drugog gledišta, međutim, turizam može pomoći očuvanju kulturne baštine. Povijesna mjesta obnavljaju se i štite kako bi privukli posjetitelje.

Preporučuje se veći naglasak staviti na obrazovanje turista, kada je u pitanju njihov kontakt s lokalnim zajednicama. Domaćini trebaju dati više poštovanja i razumijevanja. Nadalje, poduzetnici u smještaju trebali bi uzeti u obzir više, ne samo trenutne potrebe svojih klijenata, već i buduće potrebe lokalne zajednice. Morali bi shvatiti da bez suradnje s društvom domaćinom, obzira prema okolišu, ne mogu opstati kao atraktivno turističko odredište. Primjena načela održivosti najbolji je način očuvanja turističkih destinacija od degradacije na društveni, kulturni i ekološki način. Pravilno planirani turizam također može povećati prihod i biti izvor bogatstva lokalne zajednice. Organizatori putovanja mogu privući kapital od banaka i investitora, pa se turizam može smatrati lakim načinom pristupa kapitalu. Održive akcije mogu pomoći u smanjenju operativnih troškova smanjenjem stvaranja otpada i korištenja vode i energije. Međutim, potrebni su kvalificiraniji zaposlenici pa će i ljudski kapital rasti. Reputacija održivosti dodaje vrijednost markama turističkih poduzeća i jača njihovu tržišnu poziciju, čineći ih manje osjetljivima na kratkoročne tržišne i gospodarske promjene. Uvođenje načela održivog razvoja je skup proces, ali je definitivno isplativ u dugoročnoj perspektivi.

LITERATURA

1. Družić, I. (2003) *Hrvatski gospodarski razvoj*. Zagreb: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
2. Jenkins, W. (2009) *Berkshire encyclopaedia of sustainability: the spirit of sustainability*, Vol. 1 (1st ed.). Berkshire: Berkshire Publishing Group
3. Lele, S.M. (1991) Sustainable development: A *Critical Review*. *World Development*, 19(6), str. 607-621.
4. Makeing Tourism More Sustainable, online, dostupno na: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284408214> (Datum pristupanja: 08.09.2021.)
5. Marušić, M., Prebežac, D. (2004) *Istraživanje turističkih tržišta*, Zagreb: Adeco
6. Meyer, B., Milewski, D. (2009) *Strategie rozwoju turystyki w regionie*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
7. Panasiuk A. (red.) (2011) *Ekonomika turystyki i rekreacji*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
8. Pirjevec, B. (2008) *Turizam – jučer, danas,....* Karlovac: Veleučilište u Karlovcu,
9. Rocco, F. (2000) *Marketinško upravljanje*. Zagreb: Školska knjiga
10. Rudan, E. (2012) Razvojne perspektive kreativnog turizma Hrvatske. *Ekonomski misao i praksa*, 2, str. 713-730
11. Sachs, W. (2010) Environment. In W. Sachs (Ed.), *The Development Dictionary: A guide to knowledge as power* (2nd ed.) (str. 24-37). London, New York: Zed Books.
12. Sâmbotin, D., Sâmbotin, A., Patrascoiu, M., Coroian, A., Merce, I. I. (2011) Ecotourism - a model of sustainable development of tourism means. *Journal Lucrari Stiintifice, Universitatea de Stiinte Agricole Si Medicina Veterinara a Banatului, Timisoara, Seria I, Management Agricol* 13(4), str. 221-226.
13. Senečić, J. (1997) *Istraživanje turističkih tržišta*, Zagreb: Mikrorad
14. Senečić, J. (1998) *Promocija u turizmu*. Zagreb: Mikrorad d.o.o.,
15. Sharpley, R. (2000) Tourism and Sustainable Development: Exploring the Theoretical Divide. *Journal of Sustainable Tourism*, 8(1), str. 1-19
16. Sharpley, R., Telfer, D. (2008) *Tourism and Development*. USA: Taylor&Francis Group.
17. Shiva, V. (2010) Resources. In W. Sachs (Ed.), *The Development Dictionary: A guide to knowledge as power* (2nd ed.) (str. 228-242).

18. Small and Friendly hotels of cCroatia, online, dostupno na:
<https://www.omh.hr/default.aspx?id=2297> (08.09.2021.)
19. Tangi, S. (2005) *Introduction to Development Studies*. Scientific network
Academia.edu.
20. Todaro, M.P. & Smith, S.C. (2003) *Economic Development* (8th ed.). Harlow: Pearson
Education limited.
21. UNEP Annual report, online, dostupno na:
<https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/183> (Datum pristupanja: 08.09.2021.)
22. UNEP, online, dostupno na: <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/356> (datum
pristupanja: 08.09.2021.)
23. Willis, K. (2005) *Theories and Practices of Development*. London, New York:
Routledge

POPIS SLIKA

Slika 1. Crown Plaza Copenhagen	22
---------------------------------------	----

POPIS TABLICA

Tablica 1. Prikaz eko hotela na području Republike Hrvatske	24
---	----